

... יא מלואי אהא יביל זק עי 5 - א"י

... וביה מן בוני אהי אה

... וזין יגורא אה וזליני 6

... אהי : קוסי, בעל אהוי אה לאלוי. יק
... אהוי לפעוהו 11

... אהמאני בסתא (א : בסתא)

(א : אהמאני)

... אהמאני : א : אהמאני 13

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

... אהמאני : א : אהמאני 16

א"י

מכתב על בואם אל אלכסנדריה של רבני צרפת ובלדיהם
 בן השני (החלק) קטן - 24 ספטמבר 1212

12.299

מכתב על בואם אל אלכסנדריה של רבני צרפת ובלדיהם
 בן השני (החלק) קטן - 24 ספטמבר 1212

מכתב על בואם אל אלכסנדריה של רבני צרפת ובלדיהם
 בן השני (החלק) קטן - 24 ספטמבר 1212

בואם של רבני צרפת אל ארץ-ישראל והתישבותם בירושלים בעשיריה השניה של
 המאה השתים-עשרה שימש נושא לדיונים מדעיים מרובים. המכתב הנדפס להלן מוסיף
 לנו פרט כרונולוגי מכריע ונתונים היסטוריים אחרים לפרשה הזו.¹
 ההלק העליון של המכתב ס"ס 12.299 נקרא ממנו, ועמו אבדה גם הכתובת עם
 שמות השולח והמקבל. אך לא יוכל להיות ספק בזהותם. הכתב והמגנון והעניינים
 הנדונים במכתב מוכיחים, שהשולח היה יהודה בן אהרון בן אלעמאני, המלמד והחזן,
 איש אלכסנדריה, והמקבל היה אבנו אלמג'ד מאיר בן יצחק (בערבית: ³אלמג'ד) גם הוא
 איש אלכסנדריה, אלא ששימש במשך שנים אחדות כיד ימינו של הנגיד רבנו אברהם
 מימוני ושהה אז בבירת מצרים, בשעה ששפחהו נשארה באלכסנדריה.² מכתבים ומסמכים
 רבים נשתמרו מידו של יהודה בן אלעמאני, ובהם למשל ~~המכתב~~ ³הרגמתי
 או סיכמתי אחדים מהם בספרי "סדרי-הינון" ⁴ודנתי באריכות במכתב אחד שלו משנת
 1208, שיש בו זיקה גם לתוכן מכתבנו. ³שני החזנים שלחו זה לזה "אקאויל"
 (בערבית: "דברי שיר"), כלומר, פירושים, סליחות וקינוח, וגם תשובות (של הרמב"ם
 ושל בנו), וגם רובו של מכתבנו דן בנושאים אלה.
 ותמה אני, אם אין זיקה בין בוא הצרפתים לבין הוכן זה של חליפת המכתבים
 בין שני החזנים, ששימשו גם סופרי ביה-דין. הרי במכתב, שהרגמתי ב"סדרי-הינון",
 עמ' קא, כותב יהודה בן אלעמאני: "לא נחקררה דעתי עד ששלחתי בשבילה (בשביל
 הסליחה) עד מרסיל (שבצרפת) ⁵עשמע, שסליחות חדשות הובאו מצרפת. ויש להניח,
 שהחיפוש אחר תשובות, למשל על נושא כגון יין הקראים - חומר שלא היה בו לרבני
 צרפת נסיון מעשי, היה גם הוא קשור איך שהוא בביאה תלמידי חכמים מארץ "אשכנזיה".
 קודם שאנסה לברר, מה נחחדש באיגרת ס"ס 12.299 לעומת הידוע מכבר, אמסור
 הרגומה המלא.
 ס"ס 12.299

- ...
- 1 החזן השר הנכבד פאר החזנים ועוזם ירום הודו ויגדל כבודו מעלה
  - 2 מעלה, יתמיד ה' כבודו ושלומו ואל ימנע ממנו הצלחה טובה. יקבץ
  - 3 ה' שנינו במסיבות כשמחות בחסדו ובטובו, וסומכים אנו על רחמיו, אם ירצה
 ה' יתעלה.
  - 4 הנני מודיעך, שהגיע מכתבך אל אחיך הליל⁴, שבו אתה מוכיחו
  - 5 מפאה מיעוט כתיבת מכתבים וגם אני קראתי אותו ויש בו ...
- // ואולם, בדת ישראל, הוא טורח הרבה וגם אני, אדוני, שולח...

6 שלחתי אליך הסליחות. שביקשה אותם, וחיי חסדך ודת ישראל, [לא הגיע
 7 מכתבך // הראשון⁵ עד שכתבתי לך שלוש סליחות מעולות, שמצאו חן בעיני,
 בקונטרס ושמתי אותם
 8 בחוך מכתבי אליך, יש בהם כמאה ויותר שורות⁶ ולא כתבתי אותם אלא בהיותי
 9 בספק, אם היו בידך או⁷ לא, ולא מנעני מלכתוב לך דבר
 10 על פי ההשערה אלא חישוב זה,⁸ כי פעם ביקשה ממני קנינות למתים ורציתי ~~לכתוב~~
 11 לכתוב לך הרבה וכתבתי לך בערך שלושים קינה ושלחתיים, והשיבות:
 12 הכל אצלי חוץ משנים שלושה⁹. אז נשבעתי שבועה חמורה,
 13 בדת ישראל, שלא אכתוב לך דבר, אלא אם תודיעני ~~החליטה~~: כי
 14 שורח אני וכוחב, ושמא הדבר נמצא אצלך. ואולם, כל מה שאדוני חפץ בו,
 15 ~~הוא~~ פיוסים, ~~והוא~~ סליחות, ~~והוא~~ יודיעני נא תחילתם,
 16 ודת ישראל, אם עלי לחטט בארץ בפניי, לא אזוז, עד שאמלא חפצו,
 17 כפי שעשיתי בחשובה של האדון רבינו משה זצ"ל בענין יין הקראים,¹¹
 שוליים

ובדת ישראל, הסתובבתי למצאה קרוב לחמישים פעם, עד אשר קיבלתי אותם מדודי¹².
 שלחתי לך הסליחות עם אדם ששמו שמואל בגדדי כהן, והוא אדם שחום, רזה,
 זה ששלחת לי ~~הוא~~ ~~הוא~~ ~~הוא~~ מכתב עמו עם המלצה עליו (מאה)

עמוד ב'

1 הזקן אבן אלחסן ~~המלמד~~ ~~אל~~ ~~הדיין~~. המלצה עליו¹³, שבה
 2 הוא אומר, שהוא יודע את החרגום בעל-פה¹⁴. מצטער אני הרבה, לא מעט, שלא הגיעו
 3 ~~הסליחות~~ אליך לראש השנה, כי אני שלחתי אותם קודם ראש השנה בעשרים
 4 יום ויותר, ובאלהים, לא כתבתי המכתב אלא ביגיעה עינים ובקושי. [כתבתי
 5 בהיותי עם התלמידים¹⁵ מקצתו, והשאר בלילה בהיותי עיף (ברצותי)
 6 למחר, בחקוה, שיגיעו אליך בזמן ובשלמות, אך העסק לא
 7 הצליח בשום אופן. לו מסרתי אותם לזקן אבן אלרביע שלימאן
 8 בן "שומר הגן", היה שולח אותם והיו מגיעים אליך בזמן שהוצרכה להם¹⁶.
 9 בגיד לי: הולך אני אל אלמחלה, אשב בה יומים שלושה ואעלה אל "מצר"/ לא אחתמה
 10 כלל, השיבותי לו: הזחר, שלא ~~הוצרכו~~ ~~ממנו~~ בשעת הצורך, כי אז טרחתי וטרחתך
 לא הועלנה
 11 מאומה. חששתי, שלא יעלה אל פוסטאט כלל, אלא יעלה אל ~~הפוסטאט~~ קהיר,¹⁷

- 12 יקבץ נדבות משם ואחר כך בערי השדה, מרחק והולך ^{עך סיניק אל מקומו} ~~למקומו~~ (ב? ארץ-ישראל).
- 13 בסוּבך, חקור נא אחריו וקח ממנו המכתב ובתוכו הס[ליחות]
- 14 קונטרס קטן. ציפיתי בכליון-עיניים למכתב בהו[דעה שהגיעו].
- 15 במקום זה הגיע //מכתב// אל אחיך, שלא הגיעך מאומה, והצטרתי על זה מאד. ובשעה (?) שאני כוחב
- 16 אליך, ארוני, שורות אלה, הגיעו אלינו שבעה מן הרבנים, הלמירי חכמים גדולים,
- 17 ונלווים עליהם מאה נפש, גברים, נשים וטף, מבקשי לחם, כאילו אין קבצנים שוליים
- 18 אצלנו בעיר. יש בערך ארבעים. רוב הקהל בצרה ממיעוט הפרנסה. והנה הוצאום עצומות כאלה מוטלות עליהם. נראה, אין יסהדרו הדברים.
- [אש]חך בריאה. הגיעו אליה החמישה דרומים, יעשך ה' חמיר ככי שחייבים לו הודה. אחיך סעיד רב עם אשתו, נסע, ואין יודעים, לאן הוא נסע. על אשתך נפלה התקרה, ^{למקומו} ~~למקומו~~ ראש העמוד ניצלה. וכל בני ביתך בריאים. ושלומך יגדל ואל ידל. כֹּה חשרי קעג ליצירה.

מאופן הזכרתם של שבעה הרבנים הגדולים נכאה הנפש, שנלוו עליהם, יוצא לדעת, שכבר קדמה להם שיירה אחרת, ועל כן לא היה צורך להזכיר, מאין באו, מה גרם לצאתם מארצם ולאן פניהם מועדות. בזה מהאשרת הידיעה הקצרה המופלאה בס' שבט יהודה לר' שלמה אבן וירגא:

" שנת קעג העיר השט רבני צרפת ורבני אנגלאטירא ללכה לחוך ירושלים, והיו יותר משלוש מאות וכו' ".¹⁰

יש במכתבנו גם כן עידוד לפרט, שהיו יותר משלוש מאות הכוונה לא לרבנים, אלא לכלל העולים. אם בשיירה אחת באו יותר ממאה איש, אין בידיעה של שלוש מאות משום הגזמה חשודה.

שאלה אחרת היא, איך להעריך הידיעה, שהעולים היו קבצנים מבקשי לחם. לדעתי אין להסיק מכאן, שכל העלייה הצרפתית-אנגלית באה מחוץ לחץ כלכלי. לו הבאים הקודמים היו דומים לעלייה של שנת 1212, היה הכותב בוודאי מביע הערתו בצורה אחרת; היה מדגיש, שהבאים החדשים היו כמו קודמיהם. מכל מקום, פרט זה צריך חשוכת לב ועיון.

ה מ ק ר

ט"ס 12.299

- 1 החזן השר הנכבד פאר החזנים ועוזם ירום הודו ויגדל כבודו מעלה
- 2 מעלה אדאם אללה עזה ונעמאה ומן חסן אלהופיק לא אכלאה גמע
- 3 אללה ביננא עלי אסר חאל במנה וגודה וכפי לטפה אן שא אללה חעאלי
- 4 ואלדי חריד עלמה אן וצל כחאב לאכוך אלשיך הלאל ואנת חעחב עליה
- 5 מן גהח קלה אלכחב // ודין ישראל יתעב כחיר וננפדו יא מולאי //
ואצא אני וקפה עליה ופיה מן...
- 6 נפדת לך אלסליחות אלדי סלבתחם וחיאת תפגלך ודין ישראל] מא וצל
- 7 כתאבך //אלאולאני// חתי כחבך לך ג סליחות גיאר ועגבוני פי דרג ועמלתחם
- 8 פי טי כחאבי אליך פיהם סטר ומאיה ואכתר ומא כתבתחם אלא עלי
- 9 מכטא ומציב אן כאנו ענדך אלא ומא ימנעני אן נכתב לך שי
- 10 טבתם אלא הדא אלחטאב לאני כנה סלבת מני קינות ללמחים פטלבת
- 11 אן נכתב לך שי כחיר פכתבך לך מקדאר קינה פאנפדת וקלה
- 12 לי אלגמיע ענדי מא סלא אחנין הלחה וקד גרי מני שבועה חמורה
- 13 ודין ישראל אנני לים נכתב לך שי אלא אן אעלמתני בקלה לאננא
- 14 נחעב ונכתבה ורבמא יכון ענדך פמהמא אשהי אלמולא מן
- 15 חאגה אן כאנת לא מן אקאויל ולא מן סליחות ותערפני אולחם
- 16 ודין ישראל לו אני נבחת בוגהי אלארן למא נברח לך חתי נקציהא
- 17 מחל אלפחוי מחאע אלרייס רבינו משה זל פי קציהי נביד אלקראיין

שוליים

- 1 ודין ישראל 2 אן למא 3 אתרדדת עליהא 4 קריב אלכמסין 5 דפעה אלי אן
- 6 אכדתחא מן עמי 7 אנפדת לך 8 אלסליחות מע 9 שכך ואסמה 10 שמואל
- 11 בגדאדי כהן 12 והו רגל אסמר 13 רקיק אלדי כנה 14 נפדה לי מן
- 15 גהחה כחאב מעה 16 פיה (?) אלוציה עליה (מן?)

עמוד ב'

- 1 אלשיך אבו אלחסן אלמלמד ללדיאן כחאב מן גהחה באלוציה בה והו
- 2 יקול לה אנה יחפט אלהרגום ועז עליא כחיר לים קליל אלדי מא וצלת
- 3 אליך עלי ראש השנה לאני ארסלתחם אליך קבל ראש השנה בעשריין
- 4 יום ואכתר ובאללה מא כתבת אלכחב אלא בעיניא ובצעובה [כתבת
- 5 בין אלצגאר אלבען ואלבאקי באלליל ואנא העבאן ענד מן אל
- 6 אסתעגל וקלה לעל יצלו אליך פי אלוקת אלחאגה גמלה ואלאמר מא

אסתעגל

כנת

- 7 אפלה קס גנס מן הדה אלזנסלו/דפעחהם ללשיך אבו אלרביע סלימאן
 8 בן אלכסתנבאני כאן ינפדהם אליך כאנו וצלו פי וקה אלחאזה אנא עלמח מן חין
 9 קאל לי אנא גרוח אלמחלה נקעד פיהא יומין חלחה ונטלע אלי מצר מא נקעד
 10 אלבתה קלת לה איאך תגיב ענה וקה אלחאזה מא ינפע העבי ולא חעבך
 11 שי ומא אכשאני אנה מא יטלע מצר אלבתה אלא יטלע אלי אלקאהרה
 12 יגבי מנהא ויגבי אלאריאף וירווח מן ברא ברא אלי בלדך (פי?) אלשאם
 13 פאחפזל אחרקבה וכד מנה אלכתאב פהו פי סיה אלסליחוח
 14 והו דרג צביר וכאן קלבי משהגל עלי כתאב אן יצלני באעלאמן וצולה
 15 חחי וצל לאכוך //כתאב// ומא פיה אן וצל לך שי פצעב עליי דלך כהיר
 ופאצך אן כתבה
 16 לך יא מולאי הדה אלאחרף וצל אלינא סבעה מן אלרבנים אלעלמא אלכבאר
 17 ופי חבעהם ק נסמה רגאל ונסא ואספאל יטלבו אכל אלכבוז מן גיר צעלוך
 שוליים
 1 ענדנא פי 2 אלבלד נסמה 3 וארבעין וקד 4 חלף אכחר 5 אלקהל מן קלה
 6 אלמעאש והדג 7 אלכלף אלעטימה 8 אלדי חלחהם ונצאר איש יכסאחם
 10 [זוג] חך פי עאפיה 11 ווצל להא אלה 12 דרא אללה 13 יגעלך משקנך
 14 אבדא ואכוך 15 סעיד מתכאצם 16 הו וזוגחה וסאפר 17 ומא ערפו אין
 18 סאפר ווקע עלי 19 זוגחך סקף וסלמה 20 מן אלמוח
 ראש העמוד
 1 ואחכלצה 2 וגמיע 3 אהלך (פי) 4 עאפיה 5 ושלומך 6 יגדל ואל 7 ידל
 8 זה תשרי קעג ליז(ירה)

ה ע ר ו ח

1. עיין באחרונה יהושע פראוור, "מה קרה לעלייה 1211 (קע"א) לירושלים?", שלם, ב, עמ' 105 ואילך. בנימין זאב קדר, "להולדת היישוב היהודי בירושלים במאה הי"ג", חרביץ, מא (תשל"ב), 82 ואילך.

2. הוארו "פאר החזנים ועוזם" צא גס במכתב ס"ס 11 f. 27, J 13, שחורגם צפצפ בספרי "סדרי-חינוך בימי הגאונים וביח הרמב"ם", ירושלים, השכ"ב, עמ' קב, ובמכתב²⁸ f. 21, J 13, עיין שם. עוד בשנת 1218 כתב רבנו אברהם מימוני כמה הוראות השלוש לענייני צדקה מופנים אל החזן, סופר ביח-דין וגזבר אבו אל-מג'ד מאיר בן יכין בעיר פוסטאט, עיין בספרי "חברה ים-תיכונית", כרך ב, Moshe Gil, Documents of the Jewish Pious Foundations from the Cairo Geniza, Leiden, 1976, pp. 416-422.

ואילו בשנת אתקלב לשטרות, 1221, במכתב אל הדיין אליהו בן זכריה בפוסטאט, המזכיר שהילל, אחיו של אבו אלמג'ד, נפטר ונקבר ביום טוב אחרון של פסח ("ויושע"), נרמז אל אבו אלמג'ד במלים "החזן שהיה אצלכם בפוסטאט", INA-D 55, f. 4 (המכון לעמי אסיה, לנינגראד).

3. "סדרי-חינוך" צט-קב, קיז, קכ, קצג. חרביץ, מא (תשל"ב), עמ' 68-73.

4. עיין לעיל, הערה 2.

5. שבו ביקש אבו אלמג'ד להעתיק קינות בשבילו.

6. "כמאה שורות" הוא חרגום של "סטר ומאיה" הערבית. אותו שימש לשון למטה, עמוד

ב, שצצצ שוליים, "בערך ארבעים", בערבית "נסמה וארבעין".

7. הסימן "זקף קטן" מעל הו"ו מלמד, שיש להפריד בין שתי המלים או, $\frac{1}{11}$ לא.

8. כלומר, קיבלתי עלי סיכון זה.

9. תלוונה, שנשלחו קינות והמקבל טען, שהן מצויות אצלו, גם במכתב, שנכתב

ארבע שנים קודם מכתבנו, עיין חרביץ מא, עמ' 70.

10. "הן...הן", בערבית "לא...לא...לא...ולא (במשפט חיובי), למשל, ס"ס

3. l. 18, f. 9, J 410 "מא גרי עלינא אלסנה פי אלבחר קליל לא פי אלסאריך ולא פי

אלגאין", "לא מעט (כלומר: הרבה) עבר עלינו בים בשנה זו, הן על היוצאים והן

על הבאים". לפי זה יש לחקן אה אחרגום ב"חברה ים-תיכונית", עמ' 322.

שימוש זה מצוי בגניזה ובספרו של התוניסאי אבן ח'לדון.

11. כדור, שכאן רמז להשובה המפורטת של הרמב"ם בענייני הקראים, עיין "השובה הרמב"ם", מהדורה יהושע בלאו, כרך ב, עמ' 729-732, כי הרמב"ם מזכיר שם לראשונה את נ א א מ ו ן , היא אלכסנדריה, ורק אחריה את "מצר", כלומר בירה-מצרים (ולא "ארץ מצרים", כפי שחרגם המחרגם המאוחר), משמע, שהשאלה הופנתה אל ^{הגדול} ~~הגדול~~ מאלכסנדריה. החשובה הגיעה אל אלכסנדריה, וכנראה לא נמצא העתק ממנה בפוסטאט בזמן הנרמז במכתבנו.
12. הרמז הוא לאחי אביו של יהודה בן אלעמאני, ושמו צדוק, עיין "סדרי-חינוך", עמ' ק, הערה 100, ותרביץ מא, עמ' 70, ששם נאמר, שצדוק חיבר קינות. מכאן רואים, שגם העתיק חשובות. שתי הפעולות היו ענפים של הפרנסה של הזוגים-מלמדים.
13. הדיין של אלכסנדריה. קשר הדברים רופף כאן, כפי שקורה, כשאדם הופך ^{דין} ~~דין~~ ואינו זוכר בדיוק, איך ניסח את השורה האחרונה של ^{הדין} ~~הדין~~ הקודם.
14. ציון זה, שהבגדי ידע את ההרגום בעל-פה יש בו חשיבות. מכאן שראו בו שומר הנוסח המקובל המדוקדק, כמו ה"תנאים" של המשנה.
15. במקום ללמד תינוקות של בית רבן, כתב מה שהחזן הנכבד הטיל עליו.
16. כנראה סוחר מכובד, שהיה לו קשר קבוע עם עמיתיו הסוחרים בעיר הבירה.
17. טעות תהיה להסיק מכאן, שבעל התרגום הגדול ביקש לקבץ נדבות בקהיר ובערי השדה, ולא בפוסטאט, מפני שפוסטאט היחה ירודה. ירודה היחה, אך עדיין היחה המרבז של יהדות מצרים והנגיד רבנו אברהם ישב בה. הבגדי פנה לראשונה אל פוסטאט, כדי לקבל משם המלצה ורשיון לקבץ נדבות; אחר כך ירד אל אלכסנדריה והחל בה פעולתו של פשיטת יד.
18. יהודה בן אלעמאני לא עסק בטאטיסטיקה. אך בתור סופר בית-דין הוא רשם כל שבוע קשימות מקבלי לחם מן "הקופה" של אלכסנדריה, ועל כן ידע את מספר הנצרכים בעיר. מספר קטן זה מעיד על ירידה האוכלוסייה בעקב הדבר והרעב של שנת 1201/2.
19. "שבט יהודה", מהדורת על שוחט, ירושלים, תש"ז, עמ' קמז, ודיונו של י. פראוור, שלם, ב, עמ' 105.